

החטיבה לחינוך ולקהילה, המחלקה הפדגוגית

כִּי מֵדִי דְבָרִי בּוֹ זֵכֶר אֶזְכְּרֶנּוּ עוֹד (ירמיהו לא, יט)

דף שיח למסע "בשביל הנופלים" – הזיכרון הפרטי והזיכרון הכללי

פתיחה

הושיבו את הקבוצה במעגל, והזמינו את המשתתפים בסבב לספר מהו הדבר הראשון שהם זוכרים בחייהם.

- מהו זיכרון?
- מה עוזר לנו לזכור?
- האם אפשר לחוש זיכרון?

אפשרות נוספת לפתיחה

הושיבו את הקבוצה במעגל, והזמינו את המשתתפים לבחור בן זוג לשיחה קצרה. כל משתתף יספר לבן הזוג שבחר על חלל פרטי שלו. לאחר כשמונה דקות אוספים את הקבוצה בחזרה למעגל ומקריאים את שירו של אברהם חלפי.

כאב המשפחות השכולות

תחלה בוכים/אברהם חלפי

תחלה בוכים.
אחר-כך תבכי מתאבן.
אחר-כך זוכרים דבר אחד ויחיד:
את נפילת הבן.

ואין אומרים דבר.
או מדברים על גשם ועל מה-נשמע.
ועל משהו עוד. ועוד על משהו.
וקאצו בין כה לא תשמע.

ושותקים.
וקמים מן הפסא. ויושבים. וקמים. ושוב.
ויודעים דבר אחד ויחיד:
לא ישוב.

אברהם חלפי (1904–1980), משורר ושחקן

החטיבה לחינוך ולקהילה, המחלקה הפדגוגית

- אברהם חלפי ניסה לתאר את עוצמת הכאב של המשפחה השכולה, ובפרט של ההורים השכולים, והזכיר את הזיכרון. לו הייתם צריכים להגדיר, לפי השיר, או בכלל במילה אחת את זיכרון המשפחות השכולות – באיזו מילה הייתם בוחרים?
- הלכנו היום ב"שבילי נופלים". מה ממה שחוויתם היה משמעותי עבורכם?
- האם אתרים מנציחים נועדו למשפחות השכולות או לחברה כולה?
- האם משהו מכם ביקר באתר/באנדרטה שסיפורם נחקק בזיכרוננו?
- מה תפקידו של אתר זיכרון/אנדרטה?

כאב וזיכרון הרעים

קראו או השמיעו לקבוצה את "שיר הרעות".

שיר הרעות/מילים: חיים גורי; לחן: אלכסנדר (סשה) ארגוב

על הנגב יורד ליל הסתו

ומצית כוכבים חרש חרש

עת קרויח עובר על הסף

עננים מהלכים על הדף.

כבר שנה. לא הרגשנו כמעט

אף עברו הזמנים בשדותינו.

כבר שנה, ונותרנו מעט

מה רבים שאינם כבר בינינו.

אף נזכר את כלם:

את יפי הבלורית והתאר –

כי רעות שקזאת לעולם

לא תתן את לבנו לשכח.

אהבה מקדשת בדם

את תשובי בינינו לפרח.

הרעות נשאנוך בלי מלים

אפרה עקשנית ושותקת

מלילות האימה הגדולים

את נותרת בהירה ודולקת.

הרעות, כנערך כלם

שוב בשמך נחמד ונלכה

פי רעים שנפלו על חרבם

את חייך הותירו לזכר.

ונזכר את כלם

את יפי הבלורית והתאר –

פי רעות שפזאת לעולם

לא תתן את לבנו לשכח.

אהבה מקדשת בדם

את תשובי בינינו לפרח.

חיים גורי (1923–2018), משורר, סופר, פזמונאי, עיתונאי ויוצר קולנוע.

חיים גורי היה לוחם ומפקד בפלמ"ח ובצה"ל.

- שימו לב שיש הבדל בין הפזמון הראשון לשני. מהו? (למנחה: הפזמון הראשון מתחיל במילה אך – מילת ניגוד אל מול הטבעיות שבה יכולים היינו לשכוח – אך נזכור את כולם. הפזמון השני מתחיל בו' החיבור: לאחר הבית בשיר שעוסק בעוצמתה של הרעות, ישנו המשך ישיר לזיכרון, ולכן "ונזכור את כולם".)
- מהם, לדעתכם, הדברים שמקשים עלינו לזכור?
- מהם, לדעתכם, הדברים שמאפשרים לנו לזכור?
- האם אנחנו יכולים לזכור משהו שכלל לא הכרנו?

החטיבה לחינוך ולקהילה, המחלקה הפדגוגית

- האם ישנו הבדל בין זיכרון נופלי מלחמת העצמאות (1947–1949) ובין זיכרון נופלי מלחמת לבנון השנייה (2006)?

(למנחה: אפשר להזכיר בדיון את יחידת "איתן" – היחידה לאיתור נעדרים בצה"ל – שחלק מפעילותה בשנים אלה היא עדיין עוסקת גם באיתור קבריהם של חללי מלחמת העצמאות שמקום קבורתם לא נודע, כדי להדגיש את המחויבות שמדינת ישראל וצה"ל חשים גם כלפי אלה שנפלו לפני 73 שנים. להרחבה: <https://www.maariv.co.il/news/israel/Article-492843>)

סיכום ביניים

עד כה הזכרנו בדיון את המשפחות השכולות שעוצמת כאבן ותחושת הזיכרון בקרבן עזים ונוכחים, וגם ללא כל הנצחה או תאריך בלוח השנה יהיו חזקים ועוצמתיים. גם הרעים, החברים, נושאים את זכר יקיריהם עימם מתוך עוצמת הרעות והחיבור. כעת ברצוננו לחשוב על כל החברה הישראלית, כחברה, וכאנשים פרטיים.

- מה המשמעות עבורי של יום הזיכרון בפרט ושל זיכרון הנופלים בכלל אם איני בן למשפחה שכולה ואיני מכיר חלל צה"ל?

הזיכרון שלנו כחברה

סרן ערן שמיר (1974–1997) נפל בלבנון כסגן מפקד פלוגה בסיירת צנחנים. אביו של ערן, דב (דובי) שמיר, נהרג בתאונה מבצעית בצה"ל כשערן היה בן כשנתיים. את הדברים הבאים כתב ערן שמיר ב-1995 בספר נופלי סיירת צנחנים. ערן הנהיג בסיירת מנהג ובו לפני היציאה הביתה מספרים את סיפורו של אחד מנופלי היחידה.

"לאורך השנים נפלו ביחידה יותר מ-60 (!) לוחמים!

הביטוי 'במותם ציוו לנו את החיים' הוא ביטוי נדוש ורווח, אולם רק כשמכירים את קורות חייהם מבינים עד כמה אותם לוחמים שמזכירים אתכם-אותנו במעשיהם ובאופיים באמת ציוו לנו את החיים.

אבל לא רק את החיים – גם את הצו להתנדב, לחרוק שיניים כשקשה, ולדעת שייתכן שיום אחד נצטרך גם להקריב את עצמנו ולצוות לבאים אחרינו את החיים.

זה אולי קצת מדכא ויש כאלה שיאמרו – 'תשאיר את זה לימי זיכרון', אבל כמו שעבור המשפחות השכולות אין ימי זיכרון – גם אנחנו מצווים לזכור כל הזמן!".

- ערן כתב את דבריו לחיילים בצבא. האם הדברים שכתב ערן רלוונטיים גם למי שלא משרת במערכות הביטחון?

- מהי, לדעתכם, משמעותו של יום הזיכרון בחברה הישראלית?

החטיבה לחינוך ולקהילה, המחלקה הפדגוגית

- מדוע, לדעתכם, אנחנו כחברה מחויבים לזכור את הנופלים?
- איך אנחנו כחברה יכולים לזכור?
- האם אפשר לתת ציווי "לזכור"? האם יש מקום בכלל להוראה לדבר מופשט ולא מוחשי?
- מהי משמעותו של יום הזיכרון מבחינתכם?
- מה הדבר שאפשר לקחת כ"צידה לדרך" מיום הזיכרון לכל שאר ימות השנה?